

1.

POJEM PRÁVNEHO ŠTÁTU

1.1

Stručne k pojmu

Moderne sa pojem **právny štát** často používa ako synonymum **ústavnej** alebo **zákonnej vlády**. Korene tohto pojmu však siahajú do antickej politickej filozofie, do obdobia úvah o polis, v ktorom je samotný zákon „*neobmedzeným pánom nad vládcami a vládcovia sú iba poslušnými poddanými v službách zákona*“.⁷

Dlhodobá ľudská skúsenosť signalizuje, že v praxi skôr prevláda sofistická koncepcia práva (spravodlivosti)⁸ ako prospechu silnejšieho. Podľa nej platí, že „*každý človek, ktorý má moc, má sklon ju zneužívať, pokračuje, kým nenarazí na nejaké hranice*“.⁹ Moc pôsobí na ľudí ako morská voda, čím viac z nej pijú, tým sú smädnejší. Zákon korupcie lorda

---

7 PLATÓN. *Zákony*. Praha 1961, 715 C. Porovnaj tiež ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*. Bratislava 1979, 1134 a, b: „Preto nenecháme vládnuť človeka, ale zákon, lebo človek to robí vo svoj prospech a stáva sa tyranom.“ ARISTOTELES. *Politika*. Bratislava 1988, 1281 a: „No niekto by povedal, že je celkom nesprávne, aby vládol človek a nie zákon, pretože človek podlieha duševným afektom.“ Aj Kant sa v závere svojich Metafyzických základov právnej vedy vracia k tejto otázke. Pozri KANT, I. *Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre*. In: KANT, I. *Rechtslehre. Schriften zur Rechtsphilosophie*. Berlin 1988, s. 172 – 173.

8 PLATÓN. *Ústava*. Bratislava 1980, s. 44 a n. Na tomto mieste ide o polemiku s Trasymachovou definíciou spravodlivosti (práva) ako prospechu silnejšieho. Z ďalšej literatúry k tejto problematike pozri napríklad ALBERT, G. *Le fondement du droit chez les sophistes. Zeitschrift für schweizerisches Recht. Neue Folge*, Bd. 93, 1974, I. Halbband, Heft 5, s. 589 – 607.; SALOMON, M. *Der Begriff des Naturrechts bei den Sophisten. Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte*. Rom. Abt., 32, 1911, s. 129 – 167.

9 MONTESQUIEU, Ch. de Secondat. *Duch zákonov*. Bratislava 1989, s. 206.

Actona znie: „Nemôžeš dať človeku moc nad ostatnými ľuďmi bez toho, aby si ho súčasne nezlákal na to, že ju môže zneužiť – pokušenie rastie priamoúmerne rozsahu pridelenej moci a málokto je schopný mu odolať.“¹⁰

Autor Spoločenskej zmluvy Jean-Jacques **Rousseau** však varuje: „Ani ten najsilnejší nikdy nie je dosť silný, aby bol nadržaný pánom, ak svoju moc nepremení na právo a poslušnosť na povinnosť.“¹¹

---

10 Citované podľa POPPER, K. R. *Bída historicizmu*. Praha 1994, s. 54.

11 ROUSSEAU, J.-J. O spoločenskej smlouve neboli o zásadách štátného práva. In: *Rozpravy*. Praha 1978, s. 206.

1.2

Pojem právny štát všeobecne a pojem Rechtsstaat

Pevné duchovné základy novodobej koncepcie právneho štátu kladie Immanuel **Kant** (1720 – 1804) predovšetkým v dielach **Myšlienka k všeobecným dejinám v svetoobčianskom zmysle** (Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht, 1784) a **Metafyzické základy právnej vedy** (Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre, 1797).¹² Pritom sa pojem právny štát v jeho prácach vôbec nevyskytuje. Medzi ďalších myšlienkových predchodcov novšieho chápania právneho štátu (Rechtsstaat) patrí aj Wilhelm von **Humboldt** (1767 – 1835), o čom svedčí jeho spis **Myšlienky k pokusu o určenie hraníc pôsobnosti štátu** (Ideen zu einem Versuch die Grenzen der Wirksamkeit des Staates zu bestimmen, 1792 a v úplnom znení až 1851). V zmysle liberalistického ponímania vzťahu štátu a jednotlivca takto definuje úlohu štátu: „*Štát sa zdržiava akejkoľvek starostlivosti o pozitívny blahobyť občanov a nejde ani o krok ďalej, ako je to nevyhnutné pre ich bezpečnosť v ich vzájomných vzťahoch a voči vonkajším nepriateľom, vo vzťahu k nijakému inému účelu ich slobodu neobmedzuje.*“¹³

---

12 Bližšie pozri tieto diela in KANT, I. *Rechtslehre. Schriften zur Rechtsphilosophie*. Berlin, 1988. Pojem právny štát (Rechtsstaat) pravdepodobne ako prvý použil Karl Theodor Welcker (1790 – 1869, profesor právnej filozofie a trestného práva v Kieli, Heidelbergu a Bonne. Pozri KLEINHEYER, G.-SCHRODER, J. *Deutsche Juristen aus fünf Jahrhunderten*. Heidelberg 1989, s. 369.

13 HUMBOLDT, W. von. *Ideen zu einem Versuch die Grenzen der Wirksamkeit des Staates zu bestimmen*. Stuttgart 1967, s. 52.

V priebehu 19. storočia viacerí (hlavne nemeckí autori) spájajú presadenie myšlienky právneho štátu s nevyhnutnou obranou pred príliš silnou mocou: štát, ktorý má moc účinne chrániť svojich občanov, je totiž dosť silný aj na to, aby ich utláčal. Medzi predstaviteľov teórie právneho štátu namierenej proti **policajnému štátu** (Polizeistaat) patria Rudolf von Mohl (1799 – 1875), Otto Bähr (1817 – 1895) a Rudolf von Gneist (1816 – 1895). Zaoberajú sa najmä otázkami kontroly štátnej správy a možnosťami vytvorenia sústavy správneho súdnictva.

Friedrich Julius Stahl (1802 – 1867) sa v diele **Právoveda a štátoveda na základe kresťanského svetonázoru** (Rechts- und Staatslehre auf der Grundlage christlicher Weltanschauung, 1856) tiež vyznáva z úcty k právnenému štátu, na adresu ktorého uvádza: „Štát má byť **právnym štátom**, to je heslo a to je aj skutočná hybná sila vývoja novej doby. Má presne a nezrušiteľne určiť tak dráhy a hranice svojej pôsobnosti, ako aj oblasť slobody svojich občanov a nemá mravné idey ciest štátu uskutočňovať a priamo vynucovať mimo sféry práva, t. j. len po nevyhnutnú bariéru. Taký je pojem právneho štátu a nie taký, že štát iba zaobchádza s právnym poriadkom bez administratívnych účelov alebo že len chráni práva jednotlivcov; to totiž vôbec neznamená cieľ a obsah štátu, ale len spôsob a povahu ich realizácie.“¹⁴

Otto Bähr v spise **Právny štát** (Der Rechtsstaat, 1864) kritizuje dobové pomery: „Možno si vari predstaviť nešťastnejšie pomery ako tie, ktoré v súčasnosti existujú v Prusku?“ Podľa neho je úlohou celej nemeckej právnej vedy rozvinutie myšlienok, na ktorých spočíva podstata právneho štátu do štádia

---

14 STAHL, F. J. *Rechts- und Staatslehre auf der Grundlage christlicher Weltanschauung*. Heidelberg 1856, s. 137.

zrelosti, ako aj vyvrátenie všetkých falošných a zavádzajúcich teórií štátu. Bähr tvrdí, že pod právnym štátom netreba rozumieť štát, ktorý sa celý život snaží určovať a ovládať iba pomocou právnych predpisov, ani štát, ktorého účel je obmedzený na realizáciu práva. Zastáva názor, že právny štát „*pozdvihuje právo na základnú podmienku svojho bytia, že to je štát, v ktorom sa celý čulý život – individuálny i spoločenský – bez ujmy na nevyhnutnej slobode pohybuje v medziach právnych noriem*“.¹⁵

Nad rôznymi stránkami právneho štátu sa vo **Všeobecnej štátovede** (Allgemeine Staatslehre z roku 1872 ako prepracovaná verzia Všeobecného štátneho práva (Allgemeines Staatsrecht. I. Band, 1852) zamýšľa Johann Caspar **Bluntschli** (1808 – 1871): „*Ak sa pod **právnym štátom** rozumie (1) to, že štát je len inštitúcia na ochranu práv jednotlivcov, hrozí, že sa štát premení iba na nástroj súkromného práva a že sa štát dostane do polohy ochrany súkromných osôb; (2) to, že štát musí organizovať práva spoločenstva a súčasne sa starať o uznanie individuálnych práv, je síce celkom správna predstava, ale nedostatočná – prehliada sa totiž najdôležitejšia štátnická činnosť, starostlivosť o materiálny prospech a o duchovné pozdvihnutie; (3) to, že štát má prakticky podporovať verejné blaho, ale môže robiť formálny nátlak iba v miere, v akej to umožňuje určité definitívne právo, je pomerne správne, súčasne je však jasné, že je tým daná len jedna stránka politickej aktivity a že sa nezohľadňuje verejná starostlivosť (napríklad potreby zásobovania, obchodu a civilizácie vo všeobecnosti, ktoré všetky v rámci fungujú slobodne, a nevyžadujú nijaký formálny nátlak); (4) to, že sa popiera náboženský základ štátu a potvrdzuje sa jeho ľudský základ a jeho ľudské*

---

15 BÄHR, O. *Der Rechtsstaat (Eine publizistische Skizze)*. Aalen 1961 (pôvodne Cassel-Göttingen 1864), s. 1.

hranice; (5) to, že značí odpor voči každej absolútnej autorite, ktorá je často spätá so svojvoľným policajným zasahovaním a obhajuje tvrdenie, že občania sa musia podieľať na veciach verejných – je stanovená charakteristika moderného štátu.¹⁶

Bluntschli považuje za nešťastný iba zvolený pojem. Domnieva sa, že je vhodnejšie hovoriť o **konštitučnom (ústavnom) štáte**.

Robert **von Mohl** zasa z iných dôvodov pokladá pojem právny štát za príliš úzky a obmedzujúci, navrhuje nahradiť ho pojmom **rozumný štát** (Verstandesstaat).¹⁷ Účelom takého štátu je podporiť slobodné a všestranné uplatňovanie tvorivých síl každého občana.

Georg **Jellinek** (1851 – 1911) vychádza z toho, že právny štát je taký štát, v ktorom vládnu zákony, a teda administratíva a súdnictvo sa v ňom riadia právnymi normami.¹⁸

Novšia nemecká teória ústavného (štátneho) práva registruje viaceré pokusy o definovanie právneho štátu. V jednej z najuznávanejších definícií profesor štátneho a ústavného práva Klaus **Stern** (1932) z Kolína charakterizuje právnú štátnosť (Rechtsstaatlichkeit) ako „*vykonávanie štátnej moci na základe ústavne vydaných zákonov, ktorých cieľom je ochraňovať slobodu, spravodlivosť a právnú istotu*“.¹⁹ Avšak aj táto definícia, ako napokon všetky definície, nie je mimo pochybností: obsahuje v sebe určité pojmy, ktoré sa tak či onak treba pokúsiť vyjadriť jasnejšie.

---

16 Na tomto mieste je citovaný anglický preklad BLUNTSCHLI, J. C. *The Theory of the State (Allgemeine Staatslehre)*. Oxford 1893, s. 68 – 70.

17 MOHL, R. von. *Staatsrecht des Königsreichs Württemberg*. Tübingen 1829, s. 11.

18 JELLINEK, J. *Všeobecná státověda*. Praha 1906, s. 387 a 504.

19 STERN, K. *Staatsrecht. Band I*. München 1977, s. 616 a n.